

національної свідомості з забезпеченням процесу декомунізації та втіленням європейських демократичних стандартів.

РОЗДІЛ III

ПРАКТИКА КРАЇН СВІТУ З ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ ЗАСОБАМИ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ

3.1. Національно-державні орієнтири офіційної концепції становлення та розвитку США

У другій половині XX ст. концепція національної історії США та в багатьох випадках – спрямування американського зовнішньополітичного курсу ґрунтувалися на засадах міжелітного компромісу між домінуючими угрупованнями республіканської та демократичної партій, що складають американську двопартійну систему. Месіанські традиції американської політичної еліти, яка уособлює провідну державу сучасного світу, мотивують її зацікавленість у поширенні позитивної інформації про США у зовнішньому світі. Попри загалом децентралізований характер організації науки й освіти в самих США, консолідований підхід, включно із засобами зовнішньополітичної пропаганди й поширенням узагальнених видань з історії, географії, економіки та культури Америки, вважається важливим засобом публічної дипломатії та забезпечення глобального зовнішнього впливу.

У найбільш повному вигляді систематизована версія історичного розвитку США дістала відображення в колективних працях, які з 1949 р. видавалися за підтримки Інформаційного агентства Сполучених Штатів (USIA) і Державного департаменту з приблизною періодичністю раз на 10 років. До основних джерел, що відображають офіційне тлумачення політичних проблем і міжнародного становища США, належать періодично оновлювані доктринальні документи на кшталт «Стратегії національної безпеки США», щорічні послання президентів до Конгресу про стан Союзу, журнали та інші тематичні видання USIA (1953-1999 рр.) та Державного департаменту США.

Уявлення про роль і місце США в сучасному світі чималою мірою визначаються доктринами, планами і політичними настановами президентських адміністрацій. Закон Голдуотера-Ніколса (1986 р.) поклав на президентів США підготовку й подання до Конгресу щорічних доповідей з окресленням стратегічних цілей у сфері національної безпеки. Ця традиція була започаткована ще президентом Г. Труменом 1950 р., коли він у своїй доповіді Конгресу виклав адаптовану версію доктрини стримування СРСР, що впродовж багатьох років визначала перебіг «холодної війни».

З початку XX ст. у політичній традиції США значне місце посідало обґрунтування специфічної ролі цієї країни як взірця демократичного правління. Цьому сприяла й міжнародна програма президента В. Вільсона (1913-1921 рр.), який висунув проєкт створення постійно діючої міжнародної

організації задля забезпечення стабільності й всеосяжного миру. У другій половині XX ст. – на початку XXI ст. американські політичні еліти акцентували увагу на глобальній ролі США як авангарду «вільного світу», який забезпечує лідерські функції в протидії авторитарним і диктаторським режимам та формує світове товариство держав на засадах ринкової економіки та «демократичного миру».

Консенсус політичних еліт, що склався в США у другій половині XX ст., базувався на артикуляції поваги до ідейної та політичної спадщини «батьків-засновників» – політичних лідерів і діячів періоду боротьби за незалежність XVIII та на початку XIX ст., які досягли чималих успіхів у формуванні стабільної конституційно-правової та політичної системи. В обґрунтуванні своїх концепцій представники різних історико-політологічних шкіл апелювали до конкретно-історичного досвіду перших президентів і видатних діячів минулого, включаючи А. Гамілтона (міністр фінансів в уряді Дж. Вашингтона в 1789 – 1795 рр. та засновник партії федералістів), Т. Джефферсона (президент у 1801-1809 рр.), Е. Джексона (президент у 1829-1837 рр.) та В. Вільсона (президент у 1913-1921 рр.).

Серед основних тем американської історії, що найбільшою мірою засвідчують збіг у підходах головних наукових шкіл та течій політичної думки, слід відзначити період колонізації, боротьбу за незалежність, формування конституційно-правових засад державності, розвиток політичної системи, освоєння просторів на Заході континенту, промислове піднесення, участь у світових війнах та перемогу в «холодній війні» яка, як вважається, відкрила шлях до встановлення нового світового порядку.

Завершення «холодної війни» зміцнило міжелітний політичний компроміс, який, як здавалося, примирив традиційні школи і течії, дозволивши консолідувати бачення історичної спадщини та вивести основні теми минулого з площини ідеологічних дискусій. Перемога у «холодній війні» слугувала практичним підтвердженням правильності доктрини стримування часів президентства Г. Трумена, Д. Ейзенхауера, Дж. Кеннеді та ін., які опікувалися протидією радянському впливу, та Р. Рейгана і Дж. Буша-ст., за яких відбулися руйнування біполярної системи і розпад СРСР. Загальний принцип, який інтегрує спільне уявлення про успішний історичний шлях країни, можна сформулювати як поступовість і взаємну обумовленість. У такому контексті всі вагомі чинники, що впливали на розвиток країни, мають бути враховані та заслуговують на достовірну, а не спекулятивну інтерпретацію.

Важливий сегмент історичної пам'яті пов'язаний з участю США в Першій та Другій світових війнах. При цьому увага зосереджується не на прямій апологетиці мотивів вступу до війни, а на вимушеній відповіді керівництва США на дії агресивних держав – порушників міжнародного миру. Роль США після Другої світової війни подається в образі захисника «вільного світу». «Холодна війна» кінця 1940-х – 1980-х рр. вважається наслідком нагнітання тривалих політичних суперечностей між США та СРСР, які знаходили прояв у всіх сферах міжнародного життя – від економічного

відновлення Західної Європи до насадження комуністичних диктатур у країнах Центральної та Східної Європи.

Офіційна концепція американської історії вважає головними здобутками нації спроможність долати найгостріші економічні кризи та здійснювати роль «світового лідера», яку США здобули під час протистояння наддержав. У плані самооцінки американські політичні еліти схильні розглядати США як найпотужнішу державу світу та «авангард модернізації і перетворень», що слугує прикладом для інших країн. Особливе значення надається ключовим цінностям, які своїм корінням сягають витоків американської нації – неситий вірі в свободу особистості та демократію, відданості принципам економічного достатку і забезпечення добробуту громадян. Неодмінною умовою розвитку США проголошується комплекс патріотичних атрибутів та ціннісних критеріїв – збереження та захист свободи, демократії і рівних можливостей для подальшого розквіту нації, яка обстоює ідеї свободи та ринкової економіки.

Знаменні події минулого та діяльність видатних політичних діячів знайшли відображення в «національних монументах», які виконують роль символів політичної культури та увічнюють історичну спадщину. Найвідоміші національні монументи розташовані у Вашингтоні (обеліск на честь першого президента США Дж. Вашингтона, меморіали А. Лінкольна, Т. Джефферсона, Ф.Д. Рузвельта Дж. Мейсона, У. Гранта та М.Л. Кінга). Національні меморіали перебувають у віданні Служби національних парків – федерального агентства, яке опікується всіма національними парками, багатьма національними пам'ятниками, природоохоронними територіями та історичними об'єктами з різним статусом.

Низка меморіальних об'єктів столиці США присвячена учасникам великих війн (національні меморіали Другої світової війни, ветеранів Корейської війни, ветеранів В'єтнаму, жертв терактів 11 вересня 2001 р. та Арлінгтонське національне кладовище). У 2014 р. Конгрес США прийняв рішення спорудити в парку Першинга меморіал американським військовослужбовцям, які брали участь у Першій світовій війні. Військові меморіали перебувають у віданні Американської комісії батальних монументів – урядової агенції, заснованої 1923 р. Увічнення пам'яті про військових і цивільних - учасників великих війн вважається важливою ознакою політичної культури США. Такий підхід наголошує на повазі та вдячності тим, хто боронив інтереси держави та віддав життя за свободу і незалежність своєї країни.

До відомих національних меморіалів належить і скульптурна композиція на горі Рашмор (штат Південна Дакота), що складається з барельєфів чотирьох президентів: Дж. Вашингтона, Т. Джефферсона, А. Лінкольна і Т. Рузвельта. У загальному переліку пам'яток історії не можна не згадати й споруджену в нью-йоркській гавані Статую свободи, яка вважається символом американського політичного ладу.

Утім, політика національної пам'яті, яка в останні десятиліття, як здавалося, набула комплексного й усталеного характеру, викликала спротив з

боку ліворадикальних активістів і стала предметом гострої полеміки наприкінці президентства Б.Обами, а також під час передвиборної кампанії та після обрання президентом Д.Трампа (2016 р.). Головними гаслами лівих та антирасистських кіл, які ініціювали перегляд національної історичної традиції, стали заборона публічного використання прапора Конфедеративних Штатів Америки (1861-1865 рр.), знесення пам'ятників діячам, які під час громадянської війни воювали на боці південних штатів чи були рабовласниками, та перейменування численних об'єктів, названих на честь воєначальників та політичних діячів Півдня. Об'єктами критики стали й деякі пам'ятники батькам засновникам, не кажучи вже про монументи на честь конфедератів, оновлені й відремонтовані у 2015 р. до 150-літнього ювілею громадянської війни.

Упродовж тривалого часу офіційне сприйняття подій громадянської війни між Північчю та Півднем визначалося оцінкою цього явища як трагічної події, в якій обидві сторони зазнали величезних втрат (640 тисяч загиблих з обох боків). Компромісне тлумачення наслідків громадянської війни полягало в тому, що перемога Півночі назавжди довела непорушність США як федеративного союзу на засадах Конституції. Проте оскільки будь-яка громадянська війна завжди трагічна й не може тривати без кінця, єдино можливий шлях подальшого розвитку країни вимагав загальнонаціонального примирення на засадах поваги до загиблих. Що стосується пам'ятників, назв міст, площ і вулиць, то окрім національних меморіалів, рішення з яких ухвалює федеральний Конгрес, ці питання належать до компетенції властей штатів, мерій і графств. Федеральні уряд і Конгрес дотримувалися такого підходу принаймні з початку ХХ ст., що дістало підтвердження під час святкування двохсотріччя США в 1976 р.

Однак в останні роки політична традиція «історичного примирення» була піддана жорсткій критиці. Приводом для цього стала низка інцидентів, які афроамериканські та ультраліберальні активісти розглядали як новітні прояви расизму. Передвиборна кампанія 2016 р. та обрання президентом Д. Трампа суттєво загострили громадсько-політичне сприйняття історичної пам'яті. Ідея захисту історичних пам'яток мобілізувала не тільки помірковано-консервативну громадськість, а й праворадикальні кола, включно з учасниками доволі неактивних в останні десятиліття расистських і неонацистських організацій, які легально діють відповідно до конституційних норм США про свободу слова. Прихильники збереження історичних пам'яток від зазіхань ревізіоністів не обов'язково перебувають у чисельній меншості, однак поступаються їм за наполегливістю та інтенсивністю публічного тиску. Натомість помірковані консерватори намагаються, хоча й не завжди успішно, використовувати правові запобіжники, такі як заборона демонтажу пам'ятників, споруджених понад 40 років тому.

Кампанія лівих радикалів, які обстоюють перегляд усталених історичних традицій, висвітила глибокий політичний розкол між різними верствами населення та течіями політичної культури. Спостерігається посилення конфліктогенного потенціалу адміністративних рішень – від обмеження

в'їзду іммігрантів з нестабільних ісламських країн та планів побудови стіни на кордоні з Мексикою до перегляду програм медичного страхування.

Підтекст загострення політичної та соціокультурної напруженості становлять гострі суперечності в середовищі американської еліти. Вони вказують на посилення конфлікту між політичними і фінансовими колами, які отримали зиск від ліберальної глобалізації, та неонаціоналістами, які намагаються перешкоджати занепаду економіки США за допомогою протекціонізму і вважають ліберальний універсалізм згубним. У політичному сенсі президентство Д. Трампа слугує втіленням консервативної традиції. Спроби його адміністрації здійснити розворот управо, розпочавши системну ревізію внутрішньої та зовнішньої політики, наштовхнулися на спротив неоімперської універсалістської еліти, яка вдалася до інформаційної війни в ЗМІ та збурювала масові акції протесту за будь-якими резонансними приводами. Натомість звернення Д. Трампа до цінностей традиційної й антиелітарної Америки знайшли відгук у підприємців, які потерпали від конкуренції іноземних товарів, та збіднілого середнього класу, що зазнав зубожіння через кризу 2008 р. Проте й характер кампанії демократів проти Д. Трампа переконливо свідчить про кризу лівої ідеології, в якій новітній олігархічний неолібералізм витіснив конструктивні риси соціального реформаторства часів Дж. Кеннеді та Л. Джонсона. Загальне загострення внутрішньополітичних суперечностей дозволяє очікувати, що невдовзі ситуація змусить політичні кола повернутися до дилеми часів президента Ф.Д. Рузвельта, який використав державне регулювання економіки для відновлення соціальної стабільності та більш рівномірного розподілу національного багатства. Відтак президентство Д. Трампа, яке уособлює руйнування міжелітного консенсусу, схоже усуває перешкоди для масштабної конкуренції між різними проектами економічного управління та суспільної організації, на тлі яких теперішні суперечки довкола національної пам'яті та історичної справедливості видаються менш важливими.

3.2. Трансформація політики пам'яті в умовах глобалізації (на прикладі Туреччини та Індії)

В умовах усе більшого посилення впливу геополітичного середовища на внутрішню політику різних країн навіть ті суб'єкти міжнародного життя, які досі вирізнялися соціокультурною інертністю, вимушені шукати й випрацьовувати нові, адекватні сучасним умовам, форми власної ідентифікації і відповідні їм політики пам'яті. Проте практична експлікація глобалізаційних процесів у площину політики пам'яті в окремих країнах світу, а тим більше країнах неєвропейських, відображена фрагментарно й здебільшого в оглядових роботах радше публіцистичного, ніж наукового жанру. В українському науковому просторі роботи, що висвітлюють зазначену проблему, відсутні.

Туреччина та Індія розпочали розбудову своєї незалежної державності у ХХ ст., маючи тривалий історичний досвід проживання на своїх територіях